

ניסה לאנוס את אדמת עמק הירדן הזביקה ולחרוש לעומק חלקה בחוות סס. הוא נשאר תקוע והחלקה נראתה כשטחי הקרב בפלנדריה במלחמת העולם הראשונה. איני חושב שהחלקה עוד הניבה משהו אחרי דריסה זו. מבחינה לוגיסטית הכותנה קסמה לרבים; עם הכנסת הקטפות, חופן יד אנשים יכלו לגדל אלפי דונמים. אך גם ללא קטפות, אפשר היה לגייס חברות הנוער לקטיף הכותנה, אף כי כאן חשבון הכדאיות היה פחות ברור. נותרה התלות בשוק העולמי ועל כך נסוב הויכוח.

סלק הסוכר לא היווה בעיה מיוחדת מבחינה אגרו-טכנית. אפשר היה להסתדר בלי ידיים עובדות. נבנו אז בתי חרושת לזיקוק סוכר, האחד בעפולה עבור המשקים הקיבוציים, והשני בקרית גת עבור ההתיישבות החדשה שם. פה הרווחיות הייתה פחות וודאית, אך הגידול היה נוח.

גידול יוקרתי נוסף היו הגרעינים בהשקיה - תירס. תירס נמנה עם גידולי הקיץ, גידול קצר, ורווחיותו הייתה תלויה ביבול ובמחיר המים - ובתנאים של צריכה עצמית.

רק בשדה-משה הבנתי, במלוא היקפו, את הויכוח על גידולי התעשייה, כשמדיניות המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית ניסתה לרתום את מושבי חבל לכיש (לרבות מושבי העולים) לגידול כותנה וסלק סוכר, תוך מחויבות ליסוגת ולמנפטה. הסוכנות ניסתה לשרטט עבור המושבים לוח הכנסות שנתי, שגם על הנייר לא הבטיח קיום מינימאלי. פה לא היה כלל מקום לויכוח - גידולי התעשייה היו רווחיים בקבוצים, בגלל היקף הגידול והציוד המכאני הדרוש. הויכוח היה פוליטי. ויכוח על מדיניות מחלקת ההתיישבות היה ויכוח עם בן גוריון ומפא"י, על מדיניות קליטת העלייה. אך מה לעשות והעלייה הצפון-אפריקאית לא רצתה ללכת לקבוץ; היא אף העדיפה כלל לא להשתקע בכפר ולא לעסוק בחקלאות...

תורת מחזור הזרעים במשק השדה, נראה לי די מעורפל. לא שהדבר היה חדש לי. אבל העמדת הנושא היה מביך במקצת. המרצה היה פרופסור ידוע-שם מהפקולטה לחקלאות, שניהל גם את משק השדה של מקווה-ישראל. אדם קפדני ונוקשה, שראה בהשגיו בשורה. התקשיתי לתפוס את עיקרון הדברים: מחזור זרעים תלת-שנתי, מושתת על גידולי שלחין, גידולי קיץ ופלחה - בשילוב גידולי קטנית כ-זבל ירוק. זה היה צריך לקחת בחשבון גם את שטחי המספוא ותוכניות הנטיעה. תשבץ שלא יצאתי ממנו. מה פלא, שבעבודת המבחן אצל הפרופסור נכשלת כשלון חרוץ. מעבר לכך לא נפתרה השאלה הכלכלית שבמדיניות עיבוד משק שדה. והרי לא חיינו עוד במאה ה-19 הרחק במזרח אירופה. להימנעות מגידול רווחי, מתוך נימוקי ניהול שמרניים, לא היה הגיון, אך איש לא היה מעלה על דעתו לגדל שטחים גדולים של עגבניות ברציפות. מחזור זרעים תלת-שנתי, כתשתית המשק המעורב, היה אקסיומה שלא היו עליה עוררין בתנועה הקיבוצית - על הנייר. האם ניסו להתפרנס מזה?

הביסוס להנחות הרבות של מחזור הזרעים נמצא בתורת הקרקע, שבין מבשריה הבולטים בארץ היה יוסי נוי. יוסי נוי היה מסוג המרצים, שסיגל לעצמו סגנון מתומצת בהרצאה, שלא השתמש פעמיים באותה מילה ולא חזר על עצמו בהבהרת קביעותיו. אבוי, אם הפסדת לבנה אחת בהרכבת הפאזל - וכבר הפסדת את כל התמונה. שחצן בהופעתו, זלזל בקהל שומעיו; כמעט ולא היה מוכן לענות על שאלות ודחה דיון רחב יותר על נושא הרצאתו, כמורה שבורח מכיתת תלמידים טרדניים. והרי היה לו עניין עם ציבור חקלאים, מגדלים, שהתמודדו עם בעיות קרקע יום-יום ולא שאלו שאלות מיותרות.

הויכוח לא היה בכדי. כבר בשנות ה-30 פינו רבים מהכלים, ששימשו דורות של עיבוד אדמה, את מקומם לכלים חדשים, שבאו אלינו מעבר לים, מאמריקה. הבהמה והסוק (או המחרשה הערבית) פינו מקומם למחרשות הדיסק הרחבות מרובות הצלחות, למקלטורות למיניהן, ובשטחי השלחין גם למתחחת. טרקטור הגלגלים הפך לכלי בלעדי בשטחי השלחין ואתו רבו הבעיות של הידוק והריסת מבנה הקרקע. אך היה אולי נאיבי להניח, שמדען יתחייב בנפשו בהבעת דעה בבעייה אקטואלית בשטח.

משפטי פראג. אורן, מהנהגת הקבוץ הארצי נאסר בפראג והועמד למשפט באשמת חתירה נגד המשטר. מבוכה. רוב המשתתפים בסמינר היו אנשים מאוד לא פוליטיים; אלה הולכים לסמינר הרעיוני. אך היו בינינו קומץ פעילים, שניסו להסביר לנו (ולעצמם) מה קרה. מובן כי לטירוף של סטאלין אין הסבר, כפי שאין הסבר לדבקות השומר הצעיר ב"אם הסוציאליזם". באחד הימים תפסתי טרמפ במשאית מבית זרע. הנהג, בחור צעיר,